

Gospodarlık rejimi, 1875 Bulgaristan isyanlarına kadar başlıca huzursuzluk kaynağı olarak sürmüş, bunda Tanzimat'tan sonraki arazi rejiminde meydana gelen değişiklikler, iyi uygulanmayan ve yerleştirilmeyen mülkiyet ve toprak statüsü de rol oynamış, ekonomik değişme içindeki bölgede çeşitli şekillerde bürünen huzursuzlukların ana sebebini oluşturmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Halil İnalık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Ankara 1943, s. 83-87, 91, 98; W. Müller, *The Ottoman Empire and its Successors (1801-1927)*, London 1966, s. 27 vd.; M. D. Sturdza, *Dictionnaire historique et généalogique des grandes familles de Grèce d'Albanie et de Constantinople*, Paris 1983, s. 141 vd.; Hüda Şentürk, *Osmanlı Devletinde Bulgar Meselesi 1850-1875*, Ankara 1992, s. 92-96, 280-285; Marc Pinson, "The Ottoman Bulgaria in the First Tanzimat Period. The Revolts in Nish (1841) and Vidin (1850)", *MES*, XI (1975), s. 103-146; P. Petrov — Elena Grazdanova, "Der Woiwode in den Mittelalterischen Balkanländern und im Osmanischen Reich", *EH*, IX (1979), s. 99-129; "Gospodarlık", *TA*, XVII, 442.

İLBER ORTAYLI

GOTİK

Batı sanatında bir akım
ve buna bağlı üslup.

Ortaçağ'ın son dönemlerinde Katolik Avrupa'da doğmuş ve özellikle XIII-XV. yüzyıllar arasında etkili olmuştur. Tam anlamıyla dinî amaçlıdır ve zaman içinde bu özelliğini bir ölçüde kaybetmekle birlikte daima Hristiyan kimliğini korumuştur. "Gotlar'a ait" anlamını taşıyan **gotik** (Fr. gothique) kelimesinin ortaya çıkması üslubun terkedilmesinden sonradır. Bu isim, söz konusu akımın kaba ve estetikten uzak bulunması yüzünden Gotlar'ın sanattan anlamayan, kültürden uzak ve barbar yaşilikleriyle tanınmalarından dolayı yapılmış aşağılayıcı bir yakıştırma ibarettir; aslında Gotlar'ın bu üslupla herhangi bir ilgisi yoktur.

Avrupa'da Ortaçağ'ın son büyük sanat akımı ve hâkim üslubu olan gotik için tesbit edilen tarihler bölgelere göre değişiklik gösterir. Meselâ ilk defa görüldüğü ve en güçlü hâkimiyetini kurduğu Fransa'da XII. yüzyıl içlerinde başlayıp XV. yüzyılın ortalarına kadar etkisini sürdürürken yine köklü bir hâkimiyet kurduğu Almanya'da XVI. yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir. İtalya'da ise bu ülkenin özellikleri ve taşıdığı güç-

lü antik miras sebebiyle büyük değişikliklere uğramış ve fazla uzun sürmemiştir. Gotik üslubun hâkim olduğu devir, Avrupa'da önemli siyasî ve içtimai değişikliklerin meydana geldiği, korkunç salgın hastalıkların çıktığı, nüfus sayısında büyük düşmeler görüldüğü zor yıllara rastlar. Hristiyan dünyasının büyük ümitlerle başladığı Haçlı seferleri bozunla sona ermiş ve kutsal topraklarda kurulan Haçlı kaleleri de müslümanlar tarafından ele geçirilmiştir. Avrupa'nın İslâm âlemi karşısında gerileyişi sosyal çöküntüye sebep olarak önceki devirden farklı bir hayat tarzının doğmasına yol açmış ve küçük köyler veya ev grupları üzerinde hâkimiyet kurmuş manastır ve şatolarla temsil edilen derebeyliklerin yerini şehirlerin ön plana çıktığı mutlak monarşiler almıştır. Bu ortamda gotik sanat, Haçlı seferleri ve diğer olaylar sebebiyle inancını kaybetmeye, dolayısıyla kilisenin etkisinden çıkmaya başlayan halk üzerinde tekrar otorite sağlamak amacıyla din adamları tarafından tasarlanmıştır; bunda 1215'te toplanan IV. Lateran Konsili'nde alınan kararların da büyük etkisi olmuştur. Fakat kökeni dinden gelen bu sanat zamanla, gittikçe kuvvet kazanan mutlak monarşilerin ve özellikle Fransa Krallığı'nın hizmetine girmiştir.

Gotik sanatın en önemli kolu ve temeli, bu üslubun diğer sanat faaliyetlerinin tamamını hâkimiyeti altına alan ve onlara şekil veren mimaridir. Mimarlar genellikle bina yapımı kadar başka alanlarda da ustalaşmışlar ve aynı zamanda birer ressam, heykeltıraş ve kuyumcu olarak faaliyet göstermişlerdir. Gotik mimarinin esasını teşkil eden bina tipi dev ölçülerde inşa edilen katedrallerdir. Şehirlerin zaferini ve zenginliğini gösteren bu görkemli binalar, sembolik anlamda taşıdıkları kutsiyetle önemli birer Hristiyanlık unsuru teşkil etmişlerdir. Gotik mimari anlayışının, Paris yakınlarında bulunan Saint Denis Manastır-Kilisesi'nin yeniden yapılması sırasında (1122-1151) doğduğu kabul edilmektedir. Aynı döneme ait diğer örneklerin yer aldığı bölge de yine Fransa'da bulunan ve özellikle 1140-1240 tarihleri arasında önemli bir mimari faaliyete sahne olan Ile-de-France'tir. O yıllardan itibaren Fransa kralları tarafından desteklenen gotik üslup 1250-1350 arasında en güçlü dönemini yaşayarak İtalya'ya da girmiş ve bütün Katolik Avrupa üzerinde tesirini hissettirmeye baş-

lamıştır. 1380-1425 yılları arasında "milletlerarası gotik" adıyla tanımlanan üslubun bu dönemde özellikle resim alanında kendini gösterdiği görülür.

Gotik üslubun taşıdığı özellikler arasında en önemli olanı, dinî ve uhrevî mânalardan beslenen göğe doğru uzanmış eserler ortaya koyma gayretidir. Böylece yüksek bina yapmayı gaye edinen mimarlar, yeni mimari elemanların kullanılmasına ihtiyaç duydukları için yeni inşa teknikleri geliştirdiler. Gotik mimariye has olan yeni elemanların başlıcaları üsluba damgasını vuran sivri kemerler, kaburga kemerlerle takviye edilmiş örtüler, uzun kemer sıralarıyla taşınan mekânları çevreleyen duvarları hafifletmek için açılan geniş pencereler ve bu pencerelerin içerideki insanları üzerinde bıraktığı mistik havayı yoğunlaştırmak amacıyla kullanılan vitraylardır (renkli cam resimler). Bina içinde faydalanılan bu elemanlardan başka dış cephelerde de "uçan payanda" adıyla tanınan taşıyıcı sistemle iç mekâna girişi sağlayan kapı teşkilâtları dikkat çeker. Özellikle ana cephelerde yer alan yüksek kulelerle zengin kabartma ve heykeller, binanın dışarıdan bakan kişiler üzerindeki etkisini arttırmak amacını taşır. Gotik mimarinin en güzel örnekleri bu üslubun doğduğu yer olan Fransa'da bulunmaktadır ve bunların en ünlülerini Notre-Dame de Paris, Chartres, Amiens, Reims ve Strasburg katedralleri teşkil etmektedir. Diğer önemli örnekler ise İngiltere'deki Durham, Salisburi, Westminster, York, Wells; Almanya'daki Naumburg, Nürnberg, Augsburg, Köln; Belçika'daki Anvers, Bruges, Bruxelles; İspanya'daki Burgos ve İtalya'daki Milano katedralleridir.

Gotik sanatın en önemli faaliyet alanlarından birini meydana getiren heykeltıraşlık, özellikle mimarinin tamamlayıcısı ve destekleyicisi olarak yaygınlık kazanmıştır. Bu sanat kolunun çok ihtişamı ve karmaşık bir nitelik taşıyan gotik tezeynat içinde önemli bir yeri vardır. Figürlerin boylarında uzama görülür ve elbiselerin kıvrımlarına gösterilen ihtimam fevkalâde dikkat çekicidir. Gotik resim oldukça sade örneklerden yola çıkmakla beraber zaman içerisinde çok ihtişamlı bir tezyinî özellik kazanmıştır. Resim de heykelde olduğu gibi mimarinin etkisindedir; tasvir edilen sahneleri ve konuları belirleyen bölümleri ayırırken veya bu bölümleri çerçevelerken yaygın biçimde mimari elemanların işlendi-

ği görülür. Mimari ve heykeltıraşıktaki figürlerin uzaması durumu resim sanatında da kendini göstermektedir.

İslâm ve Türk sanat âleminde camiye çevrilen mahdut sayıdaki kilise hariç tam anlamıyla gotik bir binaya veya başka bir esere rastlamak mümkün değildir. Ancak bazı eserlerde kısmî benzerlikler, bazılarında da deneme amacıyla yapılmış birtakım alıntılar göze çarpar (aş. bk.). Benzerliklere en çok rastlanan yer, hiç şüphesiz Katolik Batı Avrupalılar'la iç içe yaşamış olan Endülü's'tür. Ancak sivri kemerli sütun sıralarıyla teşkil edilen revakları, kaburga kemerli kubbe ve tonozları, sivri kemerli pencere ve kapıları gotik üslûbu yapıları belirli bir yakınlık gösteren Endülü's İslâm eserlerinin karşılıklı tesirlere rağmen farklı bir hususiyete sahip oldukları da âşikârdır.

Gotik sanatın diğer bir önemli ve kendine has faaliyet alanını oluşturan vitray işçiliği, bu sanat üslûbunu tam anlamıyla temsil eden çok dikkat çekici eserlerin ortaya konmasına fırsat vermiştir. Yine yukarı doğru yükselen uzun şema ve figürleriyle hemen tanınan bu vitrayların üzerinde tasvir edilen konular da resim ve heykellerde olduğu gibi genellikle dinidir.

BİBLİYOGRAFYA :

J. Du Port — G. Grudi, *Gothic Painting*, Genève 1954; E. Male, *The Gothic Image*, London 1961; G. Henderson, *Gothic Art*, London 1965; P. Kidson, *The Medieval World*, London 1967; A. Martindale, *Gothic Art*, London 1979; "Gotik Sanatı", SA, II, 642-652.

A. ENGİN BEKSAÇ

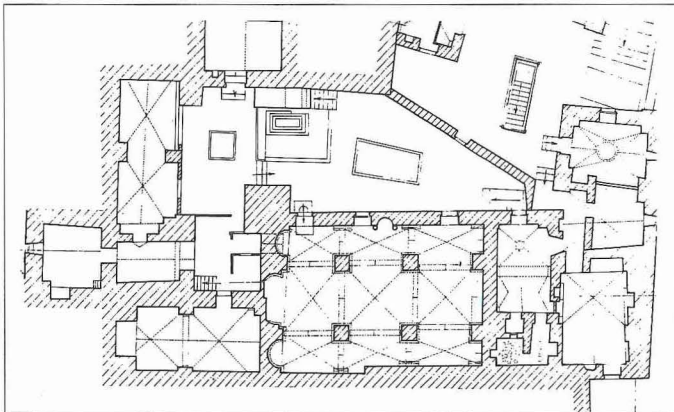
İslâm Ülkelerinde ve Türkiye'de Gotik Mimari. Gotik mimari Batı Avrupa'da doğup yayılmış olmakla birlikte Yakındoğu ile de ilişkilidir. Haçlı seferleri sırasında İslâm mimarisini tanıyan Batılılar'ın ülkelerine dönerken bazı motif ve form-

ları beraberlerinde götürdükleri söylenir. Ayrıca Haçlılar Doğu Akdeniz bölgesindeki işgalleri sırasında özellikle Suriye, Filistin ve Kıbrıs'ta birçok gotik şato ve kilise inşa etmişlerdir; bu arada önemli Hristiyanlık ziyaret yerlerine de eklemeler yapmış oldukları görülür. Kudüs'te bulunan Saint-Sépulcre Kilisesi'nin (Merkad-i İsâ) XII. yüzyıla ait ikiz açıklıklı girişi ve Meryem Kilisesi'nin kaburgalı tonozları bu üslûba işaret eder. Kudüs'ün kuzeyindeki el-Bîre'de Templier şövalyelerinin 1146'da yaptıkları ve zamanımıza ancak harabesi gelen bina, bölgenin başlıca kilise mimarisi örneklerindendir. Akdeniz kıyısında Lazkiye ile Trablus arasında yer alan Tartûs'taki katedral ise gotik mimarinin İslâm ülkelerinde rastlanan en gösterişli yapılarından biridir.

Tartûs ile Humus arasındaki dağlık bölgede bulunan Haçlılar'a ait Krak Şatosu (Hisnü'l-Ekrâd) gotik mimarinin bugüne gelen başlıca askerî yapısıdır. Trablus kontu tarafından Hospitalier şövalyelerine bırakılan bu şato İslâm güçlerine karşı en kuvvetli tahkimatı teşkil ediyordu; Nüreddin Zengî bunun önünde yenilgiye uğramış, Selâhaddin-i Eyyûbî de şatoyu alamadan geri dönmüştü. Ancak şato 1266'dan sonra İslâm topraklarında yalnız başına kalmış ve Sultan Baybars'ın kuşatmasına inatla direnmiş de 1268'de teslim olmuştur. Bina, askerî mimarisine rağmen gotik taş işçiliğinin süs unsurları ile de bezenmiştir. Kaburgalı tonozların duvarlardaki başlangıçları kabartmalı konsollara oturur. Üst avlu cephesinin kemerleri üzerinde yer alan gül pencereler yine gotik motifli şebekelere sahiptir. Şato ele geçirildikten sonra yeni burçlar eklenerek müslümanlar tarafından da kullanılmıştır. Haçlılar'ın Suriye-Filistin bölgesinde inşa ettikleri yapılardan Kudüs'teki bir

kilise de etrafına birçok ekler yapılmak suretiyle mevlvihâneye dönüştürülmüştür. Deniz kıyısında bulunan Chastelrouge'un ortasında yer alan kare planlı kule, üst katı taşıyan pâyenin tek olması bakımından dikkat çeker. Bunun benzeri bir mimari uygulama örneğine, Osmanlı döneminde İstanbul'un Anadolu yakasındaki Merdivenköy Şahkulu Bektaşî Tekkesi'nin meydan evinde rastlanır. Haçlılar Güney Anadolu'da da hâkimiyet kurmuş ve çeşitli kaleler yapmışlardır. Ancak günümüze gelen yapılar arasında Suriye ve Filistin'deki gibi iddialı örneklerle rastlanmaz. Yalnız Tarsus'ta bulunan eski bir kilisede bazı gotik unsurlar görülür.

Haçlılar'ın Kıbrıs'ta kurdukları krallık döneminde birçok gösterişli gotik yapı meydana getirilmiştir. "Ortaçağ mimarisinin en hayret verici örneği" olarak nitelendirilen Hilarion Kalesi 1228'de yapılmış, sonraları çeşitli eklerle büyütülmüştür. Bir kale-saray özelliği taşıyan Hilarion Yakındoğu gotik mimarisinin en güzel yapılarından sayılır. Lefkoşe'deki Haydar Paşa Camii, aslında Aziz Katerina adına XV. yüzyılda ve gotik sanatın son safhasının "alevî" (flamboyant) denilen üslûbunda yapılmış bir kilisedir. Yine Lefkoşe'de bulunan ve adanın en büyük kilisesi olan Ayasofya'nın yapımına 1193-1209 yılları arasında başlandığı sanılmaktadır. Ancak gotik sanatın bu büyük eseri bitirilememiş, ayrıca 1303, 1491 ve 1547 yıllarındaki büyük depremlerden zarar görmüştür. 1319-1326 yıllarında bazı eksik kısımları tamamlanan kilise Kıbrıs'ın fethinden sonra camiye çevrilmiştir. Ayasofya Camii bilhassa cephesinin zengin taş süslemesi bakımından Yakındoğu'daki gotik mimarinin en muhteşem eserlerinden biri olarak kabul edilir. Kıbrıs'ın önemli merkezlerinden Magosa'da bulunan Aziz Nicolaus Kilisesi de Ayasofya veya Selimiye adıyla camiye çevrilmiştir. Yapımına 1300'e doğru başlanan binada yine gotik üslûbun bütün özellik ve incelikleriyle uygulandığı görülür. Kıbrıs'taki önemli gotik eserlerden biri de 1206'da Augustin tarikatı için kurulan Bella Paise Manastırı'dır. Sonraları ilâveler yapılan ve değişikliğe uğrayan bina, Lusignan hânedanı döneminin en muhteşem mimari eseri olarak kabul edilir. Burada da büyük toplantı salonunun bitişiğinde bulunan kare planlı bir mekânın tonozları ve kemerleri Chastelrouge'da olduğu gibi ortadaki tek pâyeye üzerine oturur.

Kudüs
Mevlîhânesi'nin
gotik bir
kiliseden
çevrilmiş olan
semâhânesinin
planı